

ŞANLIURFA ULUSLARARASI X. KUTLU DOĞUM SEMPOZYUMU

**“HZ. PEYGAMBER, TEVHİD VE VAHDET”
(21 Nisan 2016)**

Editörler:

**Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ
Yrd. Doç. Dr. Ömer SABUNCU**

Araştırmacılar:

**Adnan DEMİRCAN
Ali TENİK
Avnullah Enes ATEŞ
Bahset KARSLI
Cafer ACAR
Cüneyt GÖKÇE
Harun ŞAHİN
Hatice TEBER
Hüseyin AKPINAR
Kasım ŞULUL
Levent BİLGİ
Mahmut ÖZTÜRK
Mehmet Nuri GÜLER
Mehmet Sait UZUNDAĞ
Mehmet Vehbi ŞAHİNALP
Musa Kazım YILMAZ
Mustafa EKİNCİ
Mustafa YILDIRIM
Nurullah AGİTOĞLU
Ömer Faruk TEBER
Ömer SABUNCU
Recep ÇİĞDEM
Rıfat ATAY
Zişan TÜRCAN**

SEMPOZYUM BAŞKANLIĞI

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)

İhsan AÇIK (Şanlıurfa İl Müftüsü)

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ (Düzenleme Kurulu Başkanı - Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Rıfat ÇEVİK (Şanlıurfa İl Müftü Yardımcısı)

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KURT (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

M. Emin ÇİFTÇİ (Şanlıurfa İl Müftülüğü Merkez Vaizi)

M. Vehbi TOKTAY (Şanlıurfa İl Müftülüğü Merkez Vaizi)

Arş. Gör. Selim YILMAZ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Arş. Gör. Rukiye KARDAŞ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Arş. Gör. Âdem MİDİLLİ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Ahmed Ayesh Albder al HUSİNİ (Ümmü'l-Kura Üniversitesi/Suudi Arabistan)

Prof. Dr. Ahmed NASRY (University Hassan II, Casablanca, Morocco)

Prof. Dr. Ali BAKKAL (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Kasım ŞULUL (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Moulay al Mustapha LHEND (University Hassan II, Casablanca, Morocco)

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Sevil SADIKZADE (Devlet Ressamlık Akademisi – Azerbaycan)

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Abdullah YILDIZ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Atilla YARGICI (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Cavid QAİMOV (Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü)

Doç. Dr. Celil ABUZER (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Hüseyin AKPINAR (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Rifkhat Sibgatullin (Moskova Birinci Profesyonel Üniversitesi)

Doç. Dr. Süheyl Sapan (King Saud University)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Ali TENİK (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Gül GÜLER (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İNAL (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Askeri KÜÇÜKKAYA (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Vehbi ŞAHİNALP (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk ALTIPARMAK (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Salih AYDEMİR (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Veysel KASAR (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Sekretarya: Arş. Gör. Rukiye KARDAŞ

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi & Şanlıurfa İl Müftülüğü
Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğleri
ISBN: 978-975-7113-56-0
Şanlıurfa, Aralık 2016

Ashab Döneminde Vahdeti Bozma Teşebbüslerine Karşı Alınan Tedbirler ve Vahdetin Etkileri

Ömer Sabuncu*

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.s.) Mekke döneminden başlayarak Müslümanlar arasında vahdeti, dayanışmayı ve paylaşımı yerleştirmek için azami çaba harcamıştır. Farklı kabilelerden oluşan Müslümanların, düşmanlarına karşı birlik ve beraberliklerinin pekiştirilmesi için onların yekvücut olmalarını sağlamak gerekiyordu. Resûlullah (s.a.s.) bunu muâhât (kardeşleştirme) ile gerçekleştirdi.⁸²¹ Muâhât, İslâm toplumunda bütünleşmenin gerçekleştirilmesinde ve o günkü sosyokültürel ve ekonomik problemlerin çözümünde büyük kolaylıklar sağlamıştı. Böylece Müslümanlar, bir taraftan müşriklere, diğer taraftan Medine içinde önemli bir potansiyel güce sahip olan Yahudilere karşı korunmuş oluyordu. Kardeşleştirmeye Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberlik duyguları daha da pekiştirilmiştir.⁸²² Araplar arasında kabilecilik gayretine dayalı her an çıkabilecek tefrikaya karşı en etkili önlem de yine muâhâtı. Birçok faydasının yanı sıra muâhât, İslâm toplumunda bütünleşmenin gerçekleştirilmesine, Muhacir ve Ensâr'ın ortak bir paydada buluşarak zihniyet beraberliği içinde çeşitli fitnelere karşı birlikte hareket etmelerini sağlamıştır.⁸²³

Kabileciliğin yansımaları daha Hız. Peygamber hayattayken zaman zaman görülmüş; ancak O bu tür çıkışlara hemen müdahale ederek asabiyyenin Câhiliye âdeti olduğunu hatırlatıp Müslümanların kardeşliğine vurgu yapmıştı.

İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında bulunan ashabının yanı sıra hicretin dokuzuncu ve onuncu yıllarında Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinden İslâm'a girenler büyük bir sayıya ulaşmıştı. Bunların bir kısmı iman kalplerine tam yerleştirememiş kişilerden oluşuyordu. Hız. Peygamber'in hayatta olması, vahyin gelmeye devam etmesi, sözünün etkisi ve kabul gören şahsiyeti bu kişileri bir arada tutmayı, tevhid akidesine bağlı kalmayı sağlamıştı. Hız. Peygamber'in vefatına yakın ve vefatından hemen sonra başlayan, ümmetin birliğini zedeleyecek problemleri hadiselerine karşı çözüm sürecinde ashabın, özellikle Hız. Ebû Bekir'in kararlı tutumu belirleyici olmuştur.

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı.

⁸²¹ Allah Resûlü (s.a.s.) Medine'ye geldiğinde Muhacirlerin bir kısmını bir kısmı ile kardeş yaptı. Ayrıca Muhacir ile Ensâr'ı da birbirlerine kardeş yaptı. Aralarında hak ve eşitlik üzerine bir kardeşlik tesis etti. Ayrıca yakın akrabalar değil, Muhacir ve Ensâr öldükten sonra birbirlerine varis olacaklardı. 90 ya da 100 kişi oldukları rivayet edilir. Bu kardeşlik hadisesi, Bedir'den önceydi. Bedir vakası meydana gelip Allah, "Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (varis olmaya) daha uygundur. Şüphesiz ki, Allah her şeyi bilendir." (Enfâl, 8/75) âyetini indirince, bu ayet daha önceki hükümleri neshetti. Böylece İslâm kardeşliğinde miras kesildi. İbn Sa'd, Muhammed (ö. 230/844), et-Tabakâtü'l-Kübrâ, 2. Baskı, 9 cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997, c. 1, s. 183-184. (Ter.: Tabakât, Çeviri ed. Adnan Demircan, Siyer Yayınları, 2. Baskı, 2015, c. 1, s. 226).

⁸²² Adnan Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 45.

⁸²³ Hüseyin Algül, "Muâhât", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2005, c. 30, s. 308.

İlk halifenin seçilme süreci ve sonrasındaki hadiselerde görülen problemlere karşı birliği koruma kararlılığı ümmetin geleceği için büyük önem arz etmiştir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ilk problemin çözülmesi

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) vefatı, Müslümanlar açısından önemli bir problemi gün yüzüne çıkardı. Araplar ya bir devlet disiplini içinde Allah Resûlü'nün kendilerine çizdiği yoldan yürüyerek İslâm dininin ilkeleri çerçevesinde yaşamaya devam edecekler ya da Arap geleneğine uyararak kabilevî yapıyı tekrar diriltip Câhiliye dönemindeki mücadele ve kavgalara döneceklerdi. Bu yol ayrımında problemin bertaraf edilmesi aşamasında en önemli olay, kuşkusuz Hız. Ebû Bekir'in halife seçilme meselesidir.⁸²⁴

Devlet başkanının nasıl seçileceği konusunda Kur'ân-ı Kerim bir usul göstermediği gibi Hız. Peygamber de kendinden sonra devletin başına kimin geçeceği hususunda bir şey dememiş; siyasî bir halef belirlemeden vefat etmişti. Ümmet siyasî bir krizle karşı karşıyaydı. Bazı Medineli Müslümanlar bu konuda kendilerini yetkili görüyorlardı. Hız. Peygamber vefat ettiğinde Ensâr'ın ileri gelenlerinden bazıları, Sakîfetü Benî Sâide denilen gölgelikte devlet başkanı seçmek için toplanıp görüşmeler yapmaya başladı. Hazrec kabilesinin başkanı Sa'd b. Ubâde'deyi aday gösterdiler.⁸²⁵

Bu toplantıyı öğrenen Hız. Ömer durumu Hız. Ebû Bekir'e bildirdi. Yanlarına Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı da alarak toplantıya katıldılar. Karşılıklı konuşmalardan sonra Bedir savaşına katılmış olan el-Hubâb b. el-Münzir ayağa kalktı ve "Bir halife bizden, bir halife sizden olsun! Ey (Muhacirler) Topluluğu! Vallahi bu işi size layık görmeyip de sizi kıskanıyor değiliz. Ancak biz bu görevi babalarımızı ve kardeşlerimizi öldürdüğümüz kişilerin üstlenmesinden korkuyoruz." dedi. Akabinde Ebû Bekir sözü aldı ve "Biz yöneticileriz, siz yardımcılarsınız. Bu iş sizinle bizim aramızda, yarı yarıya eşit bir durumdadır." dedi ve bir konuşma yaptı.⁸²⁶ Ensâr'ın, biri Muhacirlerden, biri de Ensâr'dan olmak üzere iki lider seçimi önerisi, toplantıda yer alan Muhacirler tarafından kabul edilmedi.

Ensarla Muhacirler arasındaki ilk ihtilâf olarak nitelendirilen ve etkileri tarih boyunca devam eden tartışmalarda Ensâr İslâmiyet'e verdiği hizmetleri, Hız. Ömer ve arkadaşları ise Kureys'in Araplar arasındaki nüfuz ve otoritesini, muhacirlerin İslâm'a girişteki önceliklerini ve İslâm'a hizmetlerini gerekçe göstererek hilâfete daha lâıyk olduklarını ileri sürdüler. Yaşanan tartışmalardan sonra Sa'd b. Ubâde hariç toplantıda bulunanların tamamı Hız. Ebû Bekir'e biat edilmesi konusunda anlaşmaya vardı.⁸²⁷ Sa'd b. Ubâde, kendisine haksızlık yapıldığı gerekçesiyle hayatının sonuna kadar; ne Hız. Ebû Bekir'e, ne de ondan sonra halife olan Hız. Ömer'e biat etti.⁸²⁸ Hız. Ali ise Sakîfe

⁸²⁴ Adnan Demircan, *Râşid Halifeler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 23.

⁸²⁵ İbn Sa'd, c. 3. s. 135-136 (Ter.: *Tabakât*, c. 3, s. 203-204); Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015, 2. Baskı, s. 112; Adnan Demircan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 17.

⁸²⁶ İbn Sa'd, c.3. s. 136 (Ter.: *Tabakât*, c. 3, s. 204).

⁸²⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Sakîfetü Benî Sâide", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2009, c. 36, s. 12.

⁸²⁸ Demircan, *Önderler ve İhtilaflar*, s. 17.

toplantısında kendisine danışılmadan Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesinden rahatsız olduğu için biatini bir süre geciktirdi.

Sa'd b. Ubâde'nin biat etmemesi, Hz. Ali'nin ise biati geciktirmesine rağmen hilafetle ilgili alınan bu kararlar ümmetin birliğini zedeleyecek muhtemel bir Ensâr-Muhacir çatışması engellenmiş ve yönetim ile ilgili bu kriz aşılmış oluyordu.

Hz. Peygamber Dönemi İnanç ve Uygulamalarının Devam Ettirilmesi

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra ilk dâhili problem çözülmüş, sıra harici problemlerin çözümüne gelmişti. Hz. Peygamber vefatından kısa bir süre önce başta Üsâme'nin babası Zeyd Bin Harise olmak üzere Mute Savaşı şehitlerinin intikamını almak üzere Üsâme b. Zeyd komutasında bir ordu hazırlamış ve Suriye istikametine göndermeye karar vermişti. Hz. Peygamber hastalanınca sefer için hazırlık yapmakta olan ordu, yola çıkmayı geciktirdi. Resûlullah'ın vefatı üzerine ordunun gönderilmesi görevi Hz. Ebû Bekir'e kaldı. Yaşının genç olmasından dolayı Üsâme'nin komutanlık yapmasını istemeyen bazı sahâbilere ve Hz. Ömer'e rağmen Hz. Ebû Bekir, Resûlullah atadığı için komutanı görevden almayı kabul etmedi. Oysa Hz. Ebû Bekir, bu sırada büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Resûlullah'ın hayatının son günlerinde peygamberlik iddiası ile dinden dönenlerle, Allah Resûlü'nün vefatından hemen sonra zekât vermeyi reddeden Arap kabileleri Hz. Ebû Bekir'i tanımamışlar ayaklanmışlardı. Hz. Ebû Bekir'in, iktidarını sağlamlaştırmadan ve Medine dışında tanınmadan askeri gücünün önemli bir bölümünü Suriye taraflarına göndermesi cesurca bir hareketti. Amacı Allah Resûlü'nün izinden gideceğini göstermekti.⁸²⁹

Ashab Döneminde Vahdetin Bozulmasına Yönelik Çabalar

Hz. Peygamber'in vefatından bir süre önce Arabistan'ın çeşitli yerlerinde dinden dönme olayları görülmeye başladı. Bu durum Hz. Peygamber'in vefatından sonra genişleyerek Arap yarımadasının her yanına yayıldı. Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin başlangıcından itibaren mürtedlerin yanı sıra bir de zekât vermeyi reddeden kabileler ve gruplar ortaya çıktı. Bunlar; dinden çıkmadıklarını söylüyorlar fakat zekât vermek de istemiyorlardı. Mekke, Medine ve Taif şehirlerinde oturanların dışında kalanların önemli bir çoğunluğu Hz. Ebû Bekir'e karşı başkaldırmışlardı.

Zekât, Hz. Peygamber döneminde görevli memurlar tarafından toplanırdı ve âyette belirtilen yerlere harcanırdı.⁸³⁰ Dolayısıyla zekât, bir ibadet olmasının yanı sıra aynı zamanda otoriteyi tanımanın da bir göstergesiydi. Hz. Ebû Bekir'e zekât vermeyen kabileler böylece onun yönetimini de tanımamış oluyorlardı. Esasen bu başkaldırı aynı zamanda merkezî yönetime de başkaldırı anlamına geliyordu.

Ayrıca Araplar arasındaki kabilevî yapı kuvvetli olduğu için Arap birinin kendi kabilesinden olmayan birisinin hâkimiyetini tanıması çok güçtü. Hatta kabile

⁸²⁹ Demircan, *Önderler ve İhtilaflar*, s. 19.

⁸³⁰ "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir." Tevbe, 9/60.

liderlerinin de çok güçlü bir otoriteleri yoktu. Arapların özellikle bedevilerin Resûlullah'ı kabul edip onun otoritesini tanımalarını da siyasi nedenlerin yanı sıra onun dini otorite olmasında büyük etkisi vardı. Yeni kabile mensubunun onun hâkimiyeti altına girmesi bir Peygamber olduğu için zillet olarak değerlendirilmiyordu. Oysa Hz. Peygamber'in vefatı ile nübüvvet müessesesi son bulmuş ve yerine geçen kimse dinî otorite olmaktan çıkmıştı.⁸³¹ Bu yüzden bazı kabileler Hz. Ebû Bekir'e karşı çıkmakta gecikmediler.

Araplar zekât vermeyerek yeni halifeye karşı çıkınca halifenin onlara karşı takınacağı tutumu tartışma konusu oldu. Hz. Ebû Bekir zekât vermek istemeyen kimselerle savaşmayı göze almıştı. Oysa ashabin bir kısmı onunla aynı görüşü paylaşmıyordu. Zira Allah'ı birleyen bir kimseyle savaşlamayacağını düşünüyorlardı. Hz. Ebû Bekir, konuşmaları ve uygulamalarıyla bu konuda taviz vermeyeceğini açıkça ortaya koydu.

Hz. Ebû Bekir'in kararlı tutumu İslâm'ın varlığını devam ettirmesini sağladı. Eğer taviz vermiş olsaydı herhalde İslâm dininin Arap yarımadasının dışına çıkma ve yayılma imkânı bulması mümkün olmayacaktı.⁸³² Hz. Ebû Bekir bu tavrı ve kararlılığıyla Hz. Peygamber dönemi inanç ve uygulamalarının devam ettirileceğini de göstermiş oluyordu.

Hz. Ebû Bekir Üsâme ordusunun harekete geçirilmesindeki sebat ve kararlılığını Ridde hadiseleri esnasında da göstermiştir. İrtidat edenlerin bir kısmı sahte peygamberlerin etrafında toplanarak Müslümanlık dairesi dışına çıkarılarken diğer bir kısmı ise İslâm'a bağlı kalacaklarını ancak buna karşılık zekât vermeyeceklerini bildirmişlerdi. Zekât, gözle görülür biçimde kabilelerin Müslüman olduğunun bir göstergesi olup İslâm'ın siyasî otoritesinin altına girdiğini ortaya koyabilecek önemli bir maddi bağdı. Kabilelerin bu dönemde Müslüman oluşu da siyasî bir Müslümanlıktı. Güç dengeleri değiştiğinde bazı kabileler boyun eğmenin sembolü gördükleri zekâtı ödememe kararı aldı.⁸³³

Bunun üzerine ashabin önde gelenleri, bu gibi grupların belli bir süre zekâttan muaf tutulmaları teklifinde bulundu ancak halife onlara şu tarihi cevabını verdi: "Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekâtın arasını ayıranlara karşı savaşacağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Onlar Resûlullah'a verdikleri zekât hayvanının başına bağlanan ipi dahi bana vermektен çekinirlerse yine onlarla savaşırım." Halifenin bu konudaki kararlılığını gören Müslümanlar derhal ridde ve isyan hareketlerini bastırma faaliyetlerine başlamışlardır.⁸³⁴

⁸³¹ Demircan, *Râşid Halifeler*, s. 33.

⁸³² Demircan, *Önderler ve İhtilaflar*, s. 20-21.

⁸³³ Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslâm Siyasal Aklı, Kitabevi*, çev.: Vecdi Akyüz, İkinci Baskı, İstanbul, 2001, s. 215-216.

⁸³⁴ Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi II (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010, 4. Basım, s. 55.

Ridde Olayları

Sözlükte “**dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek**” anlamlarındaki **redd** kökünden türeyen **ridde** ve **irtidâd**, terim olarak Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade eder. Dinden dönen kişiye **mürted** denilir.⁸³⁵

Allah Resûlü, Vedâ haccından dönüp Medine’de rahatsızlandığı günlerde bazı yalancı kimselerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmasıyla ridde olayları başlamış, vefatının ardından bir kısım bedevî kabilelerin namaz kılacaklarını, ancak zekâtı ödemeyeceklerini ilân etmesiyle genişleyip isyana dönüşmüştür.⁸³⁶

Hız. Ebû Bekir halife seçilince başta Müseylimetülkezzâb olmak üzere peygamberlik iddiasında bulunanlar ve irtidat eden kabilelerle uğraşmak zorunda kaldı. Bazı bedevî Arap kabileleri Medine’ye heyetler gönderip namaz kılacaklarını, ancak zekât vermeyeceklerini bildirdiler.⁸³⁷ Peygamber olduğunu iddia edenlerle savaşma konusunda bir ihtilâf bulunmamakla birlikte devlete zekât vermek istemeyenlerle mücadele hususunda Medine’de sahâbîler arasında farklı görüşler ortaya çıktı. Hız. Ömer, “lâ ilâhe illallah” diyenlerle savaşmanın doğru olmayacağını söylerken bazıları o yıl zekât toplanmasından vazgeçilmesini teklif etti. Hangi sebeple olursa olsun isyan edenlerle mücadelede kararlı olan Hız. Ebû Bekir namaz ile zekâtı birbirinden ayrı düşünmenin doğru olmayacağını ve zekât vermekten kaçınanlarla savaşmanın şart olduğunu belirtti.⁸³⁸ Hız. Ebû Bekir’in bu kararlı tutumuyla vahdetin bozulmasına; Müslümanların birliğinin yanı sıra varlığını da tehdit etmeye yönelik çabalara müsaade edilmeyeceği açıkça ortaya konmuş ve ümmetin birliği sağlanmıştır.

Ridde Olaylarının Sebepleri

Geniş bir alana yayılmış isyanların sebepleri incelendiğinde şu önemli hususları tespit edebiliriz: Hız. Peygamber’in sağlığında başlayan ve Hız. Ebû Bekir döneminde Müslümanların birliğini ve bütünlüğünü tehdit eden ridde olaylarının temelinde dinî ve siyasî sebeplerin⁸³⁹ yanı sıra bazı kişilerin Hız. Peygamber’i kendilerine model alması da sayılabilir.⁸⁴⁰

⁸³⁵ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî el-Mısırî (ö. 711/1311), *Lisânu’l-‘Arab*, Beyrut 1419/1999, c. 5, s. 184-185.

⁸³⁶ Resûlullah (s.a.s.), peygamber olduklarını iddia eden iki kişinin ortaya çıkacağını haber vermiştir: “Bir gün rüyamda iki kolumda altından iki bilezik gördüm ve bundan hoşlanmadım. Bu sırada bana rüyamda bileziklere doğru üfürmem vahyedildi, ben de üfledim; bunun üzerine uçup gittiler. Ben bu ikisini benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım. Bunlardan biri Ansî, diğeri Müseylime’dir”. Mustafa Fayda, “Ridde”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2008, c. 35, s. 91.

⁸³⁷ Hız. Ebû Bekir, “Eğer onlar deve ve koyunların yıllık zekâtlarını bana vermezlerse, kendileriyle elbette savaşacağım.” demiş, bir rivayette de bir oğlağı dahi vermeseler onlarla savaşacağını ifade etmiştir. Belâzürî, Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Ma’ruf (ö. 279/892), *Fütûhu’l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, TTK Basımevi, Ankara 2002, s. 136.

⁸³⁸ Vâkîdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbu’l-Ridde*, thk. Yahya el-Cebûrî, Beyrut 1410/1990, s. 51-52; Mustafa Fayda, “Ridde”, *DİA*, c. 35, s. 93.

⁸³⁹ Apak, s. 66-67.

⁸⁴⁰ Câbirî, Hız. Peygamber’in vahyin gelişinden itibaren peygamberlik iddiası olgusuyla çok özenli biçimde ilgilenilmesinin doğal olduğunu ifade eder. Onun peygamberliğinde bir kehanet ve sihir modeli görenin ise yalnızca Kureyş olmadığını; yarımadaanın çeşitli bölgelerindeki kâhinler ve sihirbazların

1. İrtidadın önemli sebeplerinden biri Arap kabilelerinin din anlayışıdır. İslâmî tebliğin Mekke döneminde, Hz. Peygamber'in bütün gayretlerine rağmen yeni din Araplar arasında istenen derecede yayılmadı. Resûlullah'ın Medine'ye hicretinden sonraki ilk yılları hem Mekkelilerle hem de Arabistan Yarımadası'nın diğer yerlerindeki kabilelerle mücadele etmekle geçti. Medine döneminin sonlarında Arap kabilelerinin İslâm dinine rağbet ve teveccühleri artmıştı. Özellikle Hicri dokuzuncu yılda müşrik Arap kabilelerinin hemen hepsinden heyetler Medine'ye gelerek Müslümanlığı kabul etmişti. Ancak bu insanlar Hz. Peygamber ile uzun süre bir arada bulunma ve dini ondan öğrenme imkânını elde edememişlerdi. Böylece dini bilgileri sathî olmaktan öteye geçemedi. Aslında bedeviler Resûlullah'ı bir anlamda mecbur kaldıkları için kabul etmişlerdi. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesi ile gerçekte din onların büyük bir kısmının gönüllerine yerleşmemiştir.⁸⁴¹

Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte sathî olarak dine bağlanmış olan bedevîler dini reddetmek ve hiç olmazsa bir kısmını tanımamak yolunu seçtiler. Zekât vermemeyi kendilerinin hakkıymış gibi görmeleri de dine bağlılıklarının derecesini gösteren delillerden biridir.

Hz. Ebû Bekir'in hilafetinde ayaklananların bir kısmı daha Resûlullah'ın vefatından önce ortaya çıkan sahte peygamberleri tanıyarak İslâm'dan çıkmışlardı. Bu da Arap kabilelerinin önemli bir kısmının İslâm dinini kabul etmede samimi olmadıklarının göstergesidir.

2. Özellikle Hicaz bölgesinde yaşayan Araplar, merkezî bir otoriteye, idareye bağlı bir şekilde varlıklarını devam ettirmeye alışkın değillerdi. Araplar kendi kabileleri içinde kabile reisine bağlı olarak yaşıyorlardı. Ancak kabileye mensup bedevî her ferdin, kabilesi içinde özgürce yaşaması liderine bağlılığının mutlak bir bağlılık olmadığını göstermektedir. Bu siyasi yapısının değişmesi gerçekten güçtü. Nitekim Hz. Ebû Bekir iktidara gelince bedeviler hiç vakit kaybetmeden ona karşı tavır koymuşlardır.

3. Kabileler arasındaki rekabet de Hz. Ebû Bekir'in otoritesinin tanınmasında etkili olmuştur. Bazıları, sırf ayaklananlar kendi kabilelerinden olduğu için onlara destek verdiler. Hanîfeoğullarıyla Müslümanlar arasında meydana gelen savaşta, savaşı kızıştırmak için Müseylime, Hanîfeoğullarını şereflerini kurtarmaya teşvik etmesi bunun bariz bir örneğidir.

4. Arap kabileleri Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyi "Kureys'in otoritesini kabul etmek" şeklinde değerlendiriyordu. Nitekim Talha en-Nemrî adlı biri Müseylime'ye "Senin yalancı olduğuna şahadet ederim; fakat Rebîaoğullarından olan bir yalancı, bizim için Mudarlıların doğru olan Peygamberinden daha iyidir." demiştir.⁸⁴²

da ona aynı gözle bakmış olabileceğine vurgu yapar. Dolayısıyla gerçekleştirdiği herhangi bir başarının onları biraz karışık da olsa Hz. Peygamber'i taklide yöneltmiş olabileceği sonucunu çıkarır. (Câbirî, s. 259).

⁸⁴¹ Hucûrât, 49/14. "Bedevîler 'İnandık' dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama 'Boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."

⁸⁴² Demircan, *Râşid Halifeler*, s. 41-42.

Vahdetinin Etkileri

Hiz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde öncelikli olarak irtidat ve irtica hareketlerine son verilmek suretiyle iç tarafta birlik sağlanırken, dış tarafta da Müslümanların kararlılığı ve gücü ortaya konmuş oluyordu. Hiz. Ebû Bekir'in bu kararlılığı ve fetih hareketlerini sürdürmesi birçok etkiye, kazanıma vesile olmuştur. Bu kazanımları kısaca şu şekilde izah edebiliriz.

Cihadın devam etmesi ve fetihlerde elde edilen başarılar İslâm'ın uzak coğrafyalara ulaşmasını sağlamıştır. Hiz. Ebû Bekir döneminden başlayarak Irak ve Suriye bölgelerinin fethedilmeye başlamasından sonra geniş bir gayrimüslim nüfus İslâm Devleti'nin hâkimiyetine girdi. Hiz. Ömer döneminde yoğunlaşan fetih süreci Hiz. Osman döneminin sonuna kadar devam etti. Hiz. Ali döneminde iç savaş sebebiyle duraklayan fetihlere kadar geniş bir coğrafya Müslümanların hâkimiyetine girmiş oldu. Raşit halifeler döneminde Müslümanlar, Irak, Suriye, el-Cezire, Ermeniye, Azerbaycan, Mısır ve İfrikiyye gibi geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardı. Buralarda farklı etnik dini ve mezhebi kökene sahip insanlar yaşıyordu. Müslümanlar hâkim oldukları bölgelerde yaşayan insanları kendi inançlarında özgür bıraktığı gibi gelenek ve göreneklerine de karışmadı. Yaşantılarında İslâm'a aykırı uygulamaları olsa dahi bunlar, umuma zarar vermediği sürece onların kişisel tercihler ve özel alanları olarak görüldü.⁸⁴³

Fetih hareketlerinin başarılı olması sonucu İslâm büyük bir coğrafyaya yayıldı. Müslümanların maddi durumlarında ciddi oranda bir yükselme söz konusu oldu. Yeni şehirler kuruldu. Tüm bu gelişmeler Müslümanların büyük bir siyasi ve ekonomik güç elde etmelerini sağladı.

Sonuç

Hiz. Peygamber (s.a.s.) zamanında sıkıntılı bir durum ortaya çıktığı zaman bu, Allah Resûlü'ne iletiliyor ve çözülyordu. Hiz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Müslümanlar bir takım problemlerle karşı karşıya kaldılar. Bunların başında hilâfet meselesi gelmekteydi. Ayrıca yalancı peygamberler, dinden dönme, zekâtı vermeme gibi durumlar ortaya çıkmıştı. Ortaya çıkan bu durumlar, vahdetin ruhuna aykırı davranışlar, İslâm'ın o kişilerin kalbine tam olarak yerleşmediğini göstermektedir. Hiz. Ebu Bekir bu durumlara tereddüt etmeden yerinde müdahale etti; fitne ve başkaldırı olaylarının bastırılmasında, çözümün merkezine vahdeti yerleştirerek kararlarını verdi. Belki de dinin parçalanıp yok olmasına sebebiyet verecek fitnelerin önü halifenin kararlı duruşu neticesinde önlenmiş, İslâm toplumunda birlik ve beraberlik sağlanmıştır.

⁸⁴³ Demircan, Adnan, *İslâm Tarihinin İlk Döneminde Birlikte Yaşama Tecrübesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 43-44.